

Hvorfor undervise kanoniserte mannlige filosofers kjønnsperspektiver?

Om universalitet og kjønnsnøytralitet i Aristoteles', Kants og Mills etiske teorier

Why lecture the gender perspectives of canonized male philosophers?

On universality and gender neutrality in the ethical theories of Aristotle, Kant, and Mill

Fredrik Nilsen

Ph.d., Førsteamanuensis i filosofi Universitetet i Tromsø – Norges arktiske universitet

Nilsen har doktorgrad i filosofi fra 2018 med avhandlingen *Fra prohairesis til Wille og Willkür: En historisk og kritisk studie av fri vilje hos Aristoteles, Augustin og Kant*. Nilsen interesserer seg for filosofihistorie generelt og etikken og den feministiske filosofiens historie spesielt og har særlig forkjærlighet for antikkens Hellas og opplysningstidens Tyskland. fredrik.nilsen@uit.no

Sammendrag

I artikkelen diskuterer jeg hvorfor vi bør undervise kanoniserte mannlige filosofers kjønnsperspektiver til *examen philosophicum*. Dette er ofte et neglisjert tema i lærebøker i filosofiens historie. Etter mitt syn finnes det i det minste tre grunner for inkludering av kjønnsperspektivene: For det første, har de kanoniserte mannlige filosofenes syn hatt avgjørende innflytelse på hvordan vi har forstått forholdet mellom menn og kvinner gjennom århundrene. For det andre, er det et tema som har vært viktig for de kanoniserte filosofene selv, og de har ofte plassert det sentralt i sine verk. For det tredje, vil en inkludering av kjønnsperspektivene bidra til forbedret forståelse for sentrale poeng ved filosofenes systemer. Den tredje grunnen, som er den jeg særlig vektlegger, fremstiller jeg ved å vise hvordan viktige anliggender ved de etiske teoriene til Aristoteles, Kant og Mill kommer i spill dersom man, i lys av de respektive kjønnsperspektivene, stiller spørsmål ved hvorvidt teoriene virkelig er så universelle og kjønnsnøytrale som de normalt fremstilles som.

Nøkkelord

Aristoteles, Kant, Mill, kjønnsperspektiv, universalitet, kjønnsnøytralitet, dydsetikk, pliktetikk, utilitarisme

Abstract

In the paper, I discuss why we should lecture the gender perspectives of canonized male philosophers for *examen philosophicum*. This is often a neglected theme in textbooks on the history of philosophy. To my mind, there are at least three reasons for the inclusion of gender perspectives: First, the views of the canonized male philosophers have had decisive influence on the way we have understood the relationship between men and women through the centuries. Second, the theme has been important for the canonized male philosophers themselves, and they have often given it a central place in their works. Third, an inclusion of the gender perspectives will contribute to an improved understanding for central issues in the systems of the philosophers. The third reason, which is the one I highlight most, I present by showing how important subjects in the ethical theories of Aristotle, Kant and Mill are put into play if one, in light of the respective gender perspectives, asks whether the theories in fact are as universal and gender neutral as they normally are presented as.

Keywords

Aristotle, Kant, Mill, gender perspectives, universality, gender neutrality, virtue ethics, duty ethics, utilitarianism

I norsk filosofi de senere årene har det vært rettet oppmerksomhet mot fraværet av kvinner i den filosofiske kanon. I 2018 var et temanummer av *Norsk Filosofisk Tidsskrift* viet «Glemte kvinnelige pionerer», i 2019 brøt det ut offentlig debatt i filosofimiljøet etter at det kom en ny lærebok til bruk ved *examen philosophicum* ved NTNU hvor kvinnelige filosofer i all hovedsak var utelatte, mens siste utgave av *Filosofisk Supplement* i 2020 bærer tittelen «Hvorfor er det så få kvinnelige filosofer?». Å innlemme kvinner i den filosofiske kanon ved siden av deres mannlige kolleger vil uten tvil være berikende for så vel filosofihistorien som undervisningen til *examen philosophicum* (Nilsen, 2020). Samtidig mener jeg at det er grunn til å rette oppmerksomhet mot hvordan vi underviser tenkningen og systemene til kanoniserte mannlige filosofer, ikke minst med hensyn til deres kjønnsperspektiver. Dette er mitt anliggende i denne artikkelen, hvor jeg argumenterer for at det er viktig å inkludere kjønnsperspektivene til kanoniserte mannlige filosofer. Jeg argumenterer for at det finnes tre grunner for at det er viktig å endre måten vi presenterer og skriver lærebokkapitler om disse tenkerne slik at kjønnsperspektivene kommer bedre til uttrykk. Den første grunnen er at man får presentert og diskutert grunnlaget for de synene på forholdet mellom menn og kvinner som har vært toneangivende i majoriteten av historien. For det andre, får man fremstilt det som er et viktig anliggende for flere av de kanoniserte filosofene. Den tredje grunnen, som er den som særlig interesserer meg i det følgende, er at det å innlemme kjønnstenkingen til Aristoteles, Kant og Mill er svært fruktbart med hensyn til å belyse spørsmålet om hvorvidt disse teoriene faktisk er så universelle og kjønnsnøytrale som de gjerne blir utgitt for å være.

1. Første grunn: Historisk betydning

Den første grunnen er at de betraktninger kanoniserte mannlige filosofer har gjort seg om forholdet mellom kjønnene, har hatt enorm innflytelse på hvordan kvinner og menn historisk sett har blitt betraktet og behandlet. Dette gjelder ikke minst Aristoteles' syn som, etter hvert understøttet av Aquinas, ble det dominerende synet gjennom middelalderen (Pettersen, 2010, s. 14, 36, 43, 59f., 61f.). Samtidig har flere mannlige filosofer i moderne tid, blant dem Rousseau, Kant og Hegel, gitt uttrykk for liknende misogyni som Aristoteles (Pettersen, 2010, s. 62). Kvinner har tradisjonelt blitt tildelt en rolle med ansvar for fødsler, barneoppdragelse og husarbeid (Sissa, 1992, s. 51). De har dessuten blitt assosiert med passivitet og følelser, mens menn har blitt forbundet med aktivitet og fornuft (Lloyd, 1984, s. xi). Selv om det allerede i middelalderen fantes stemmer som direkte eller helst indirekte tok til motmæle mot et kvinnekiskriminerende syn, slik som Christine de Pisan (1364–1430) (Lingås, 2019), skriver feminismen normalt sett sin historie kun tilbake til slutten av 1700-tallet og tiden rundt den franske revolusjon med tenkere som Catharine Macaulay, Nicolas de Condorcet, Olympe de Gouges og Mary Wollstonecraft (Holst, 2017, 42). En innføring i kvinnesynet til Aristoteles og hans likesinnede betyr derfor en innføring i det kvinnesynet som har vært dominerende, om enn ikke enerådende, i mesteparten av historisk tid. Gitt at *examen philosophicum* skal være allmenndannende, noe som bør inkludere historisk bevissthet, er det følgelig svært uheldig ikke å undervise Aristoteles' kjønnstenkning. Samtidig kan man med god grunn hevde at et slikt syn fortsatt råder i mange kulturer og undertrykkende regimer i dag. Det å undervise dette synet og dets historiske opphav vil legge forholdene langt bedre til rette for så vel forståelse som kritikk.

Selv der hvor det aristoteliske synet har fått avløsning, er det fremdeles god grunn til å presentere Aristoteles' syn, da det tjener som motsats til dagens kjønnstenkning. I sitt kjente forsvar for ytringsfrihet hevder Mill at selv om et syn har blitt byttet ut med et annet, er det

fremdeles viktig å la det gamle synet få komme til orde. På denne måten vil nemlig det nye synet møte motargumenter og slik unngå å stivne til et dødt dogme (Mill, *Om Friheten*, XVIII: 243, 250, 258).¹ Selv om vi kan si at et synspunkt er falskt, er det feil å undertrykke det, da det representerer en motvekt mot det som ansees som det riktige standpunktet. Dette fører til skjerpet argumentasjon og dermed til bedre forståelse for standpunktet (Mill, *Om Friheten*, XVIII: 229, 245, 247, 249, 258; Macleod, 2020, avs. 4.5). Det å ta kvinners, eller mer generelt allmenne, rettigheter for gitte og avslutte kampen er enormt farlig, så vel politisk som augmentativt. Det er for eksempel gode grunner for ikke å slutte å undervise antikens teleologiske natursyn eller geosentriske system, selv om disse teoriene i moderne tid har blitt avløst av henholdsvis det mekanistiske natursynet og det heliosentriske systemet.

2. Andre grunn: Viktig anliggende for filosofene

Den andre grunnen er det faktum at de mannlige filosofene selv har tatt opp forholdet mellom kjønnene og gjerne plassert disse diskusjonene i sentrale deler av sine verk. Slik sett hører diskusjonene av kjønn og kvinner til i deres teorier og kan i mange tilfeller være avgjørende for å forstå deres tenkning som sådan. Et eksempel er Aristoteles, som innleder *Politikken* med en diskusjon av forholdet mellom menn, kvinner, barn og slaver. Man skal selvsagt være noe varsom med å trekke for bastante konklusjoner fra dette faktum, ettersom det er tale om et esoterisk, ufullstendig, redigert og posthumt verk, men vi kan i hvert fall slå fast at diskusjonen av kvinner og kjønn, slik vi har fått overlevert verkene, er sentralt plassert i *corpus aristotelicum*. Et andre eksempel er Mill som skrev et helt verk om forholdet mellom kjønnene, *Kvinneundertrykkelsen*, hvor han lanserer svært tungtveiende argumenter for kvinners likestilling, utdanning og samfunnsdeltakelse. Kant er et mindre trefende eksempel, ettersom hans kritikktrilogi ikke inneholder diskusjoner av forholdet mellom kjønnene, samtidig som hans viktigste diskusjon av dette spørsmålet finnes i det før-kritiske essayet *Iakttakelser vedrørende Følelsen av det Skjønne og Sublime*. Likefullt finner man diskusjoner av forholdet mellom kjønnene også i viktige alderdomsverk som *Moralens Metafysikk* og *Antropologien*. Denne tendensen til å gi diskusjoner av forholdet mellom kjønnene en sentral plassering gjelder også Platon, Aquinas, Rousseau, Engels og Nietzsche. Dette faktum gir et godt holdepunkt for å hevde at vi bør undervise kjønnsperspektivene til disse filosofene.

Mot denne grunnen vil det kunne hevdes at man ikke bør tematisere kvinnesynet til de kanoniserte mannlige filosofene fordi dette kan få så stor oppmerksomhet hos studentene at det overskygger andre viktige aspekter. Dersom man tematiserer Aristoteles' syn på kvinner og stiller spørsmål ved om kvinner er i stand til å bli dydige og oppnå lykke, noe jeg kommer tilbake til nedenfor, er det selvsagt en fare for at studentene avskriver Aristoteles' svært viktige, interessante og innsiktsfulle lære om dyd og lykke som sådan. Jeg vil likevel mene at det er verdt å ta sjansen, da det kun er ved å tematisere kjønnstenkningen at man vil kunne gi en fullstendig fremstilling av dydslæren hos Aristoteles. De som forfekter et dydsetisk perspektiv i dag, forsvarer ikke Aristoteles' syn på kvinner, noe som viser at det er mulig å skille mellom dydslæren og kjønnstenkningen, til tross for at Aristoteles selv tenker dem i sammenheng. Dydslæren til Aristoteles er slik ikke nødvendigvis modent for skraphaugen, selv om hans kvinnesyn er det. Ut fra min erfaring klarer studentene å håndtere dette på en god måte, og det er ingen grunn til å holde kjønnstekningen «hemmelig». En

1. Ved referanser til Mill benyttes romertall for «bind» og naturlige tall for «sidetall» i John Stuart Mill (1963–1991). *The Collected Works of John Stuart Mill*. Bind I–XXXIII. Redigert av John M. Robson. Toronto: University of Toronto Press/ London: Routledge and Kegan Paul.

annen risiko man løper dersom man inkluderer kvinnesynene til kanoniserte mannlige filosofer i undervisningen, er at studentene kan bli påvirket i negativ retning. Jeg tror likevel man må ha såpass stor tillitt til voksne mennesker at de evner å se det urimelige i måten for eksempel Kant fremstiller kvinners evne til rasjonalitet. Dessuten er det viktig at man ikke bare tar opp kjønnsperspektivene til de kanoniserte mannlige filosofene som uttaler seg negativt om kvinner, men også de som uttaler seg positivt. Dette vil begrense risikoen betraktelig for at studentene skulle bli påvirket i negativ retning, samtidig som det kan inspirere til refleksjoner rundt eventuelle sammenhenger mellom kjønn, rasjonalitet, følelser, moral og rettferdighet.

3. Tredje grunn: De etiske teoriens universalitet og kjønnsnøytralitet

Denne tredje grunnen er at man får introdusert interessante diskusjoner og belyst sentrale anliggender i de kanoniserte mannlige filosofenes teorier. Ved å neglisjere eller utelate disse perspektivene, står vi i fare for å overse viktige nyanser i tankebygningene (Pettersen, 2010, s. 64). Dette gjelder ikke minst spørsmålet om vi hos de kanoniserte mannlige filosofene egentlig finner så universelle og kjønnsnøytrale etiske teorier som vi normalt presenterer dem som. I det følgende gir jeg en fremstilling av Aristoteles', Kants og Mills syn på kvinner hvor jeg særlig bestreber meg på en diskusjon av dette temaet og søker å vise hvor interessante og sentrale diskusjoner inkludering av kjønnsperspektiver gir opphav til. Utvalget av tenkere har tre begrunnelser: For det første er alle tre tenkere kanoniserte mannlige filosofer som har skrevet om kvinner og kjønn, for det andre inkluderes tenkere som betegnes både som «feminister» og «anti-feminister» og for det tredje er alle de tre hovedretningene innenfor etisk teori representerte.

3.1 Aristoteles

Aristoteles' definisjon av mennesket som *zoon logikon* (Aristoteles, *Politikken*, 1253a10, 1332b3; Aristoteles, *Metafysikken*, 980a21-b26)² innebærer at mennesket dels har de samme sjelsevnene som dyr og dels en sjelsevne som skiller oss fra dyr, nemlig fornuften (Aristoteles, *De Anima*, 413b25-27, 414b17-19, 415a1-12, 427a17-19, 432a15-17, a29-b7; Aristoteles, EN, 1149b31-1150a8, 1170a16-17). Mennesket er ikke alene om å ha fornuft, da «Den ubevegede beveger» eller «Gud» er et rent rasjonelt vesen. Til felles med dyr har vi følelser og evne til bevegelse (Aristoteles, *De Anima*, 413b1-9, 23-25, 414b1-2, 15-16, 416b33-35), samtidig som vi deler de sjelsevnene med dyr som vi også finner hos planter, nemlig ernærings- og forplantningsevne (Aristoteles, *De Anima*, 413a25-b1, b7-8, 414a33, 415a23-26, 432b9-11). I sitt hierarki over moralske nivåer, hvor det er fornuften, på den ene siden, og følelsene og begjæret, på den andre, som definerer de ulike nivåene, plasserer Aristoteles mennesket mellom Gud, som er over oss, og dyr, som er under oss: (1) Guddommelig nivå, (2) dyd, (3) karakterstyrke, (4) karaktersvakhet, (5) last og (6) animalsk nivå (Aristoteles, EN, 1145a15-28. Se også 1099a10-21, 1102b14-28, 1119a11-20, 1142b33, 1144a34-b1, 1146a10-12, 1151b34-1152a7; Pseudo-Aristoteles, MM, 1200a35-b24). Det guddommelige nivået forholder seg ikke til begjær og følelser og er forbeholdt guddommelige vesen, altså rent rasjonelle vesen. Det animalske nivået forholder seg ikke til fornuft, og

2. Ved referanser til Aristoteles (og Pseudo-Aristoteles) benyttes standard Bekkerpaginering sammen med følgende forkortelser for hyppig siterte verk: «EE» for *Eudemiske Etikk* (*Ethica Eudemia*), «EN» for *Nikomakiske Etikk* (*Ethica Nicomachea*) og «MM» for *Magna Moralia*. For øvrige verk benyttes full tittel.

det er forbeholdt dyr, altså rent sanselige vesen. Vi kan aldri snakke om moralsk dyd hos gudommelige vesen rett og slett fordi de mangler begjær og følelser, mens vi aldri kan snakke om moralsk dyd hos dyr ettersom de mangler rasjonalitet. De fire mellomliggende nivåene er imidlertid forbeholdt mennesker, det vil si vesen med en natur som dels er rasjonell og dels sanselig. Nivået av moralsk dyd handler om en harmoni mellom rasjonalitet og sanselighet hvor fornuften utøver en slags kontroll over følelsene og begjæret. På dette nivået har mennesket en fornuft som forteller det hva som er riktig handling, samtidig som dets følelser og tilbøyeligheter streber i samme retning. Aktøren har utviklet følelsene og tilbøyelighetene sine slik at de samstemmer med fornuften. På neste nivå, det karaktersterke, er også mennesket utstyrt med en fornuft som forteller det hva som er rett handling, men her streber følelsene og tilbøyelighetene i andre retninger enn fornuften. Det er altså en indre konflikt i mennesket mellom fornuft og følelser, og den karaktersterke er derfor karakterisert av å følge fornuften og ikke følelsene. På det neste nivået, det karaktersvake, finner vi en tilsvarende indre konflikt i aktøren, men den karaktersvake er karakterisert av å følge følelsene og ikke fornuften. På det lastefulle eller hemningsløse nivået er mennesket utstyrt med en fornuft som ikke gir det innsikt i hva som er riktig moralsk. Samtidig er dette mennesket utstyrt med tilbøyeligheter og følelser, og det som dets fornuft sier, er at det skal følge tilbøyelighetene og følelsene. Med andre ord er det i den lastefulle, tilsvarende som i den dydige, en tilstand av indre harmoni mellom fornuft og følelser. Til forskjell fra den dydige, hvor tilbøyelighetene og følelsene har tilpasset seg fornuften og dennes innsikt i hva som er riktig moralsk, har fornuften hos den lastefulle tilpasset seg tilbøyelighetene og følelsene (Nilsen, 2018, s. 85ff.).

Aristoteles sier ikke noe i *Nikomakiske Etikk* om hvor han plasserer kvinner. I første bok av *Politikken*, et verk som følger i forlengelsen av *Nikomakiske Etikk*, hevder Aristoteles at kvinnen mangler «autoritet» (*kurios*), noe som gjør henne «svakere» enn mannen (Aristoteles, *Politikken*, 1260a. Se også 1259a-b; Miller, 2017, avs. 3; Pettersen, 2010, s. 53; Holm, 1999, s. 43f.). Grunnen til dette, er at kvinner har en vesentlig begrenset fornuft og egentlig ikke kan være «herre over seg selv». Av natur er hun derfor henvist til å bli bestemt over (Aristoteles, *Politikken*, 1254b13-16, 1259a40-b4, 1260a7-11). Kvinnens domene er husholdningen (*oikos*), hvor hun av natur hører hjemme, og hun skal ikke delta i styret av bystaten (*polis*) (Aristoteles, *Politikken*, 1252b15-1253a1; Pettersen 2010: 50; Holm 1999: 44f.). Behandlingen av kvinner er dog forskjellig fra behandlingen av slaver og barn, da kvinner egentlig må innrømmes evnen til rasjonelle overveielser (Aristoteles, *Politikken*, 1260a12-14). Aristoteles klassifiserer nemlig menn, kvinner, barn og slaver ut fra deres moralske karakter. Mannen har evnen til fullkommen dyd, da han har den autoritet som skal til for å følge sine rasjonelle overveielser. Kvinner har også evnen til dyder som besindighet, mot og rettferdighet, men hennes evne til dyd ikke er på samme nivå som mannens (Aristoteles, *Politikken*, 1260a20-24, 1277b16-30; Aristoteles, *Retorikken*, 1361a2-9; Sissa, 1992, s. 65, 72; Holm, 1999, s. 46). Også hos barn og slaver må vi forutsette en viss grad av dyd, men med den forskjellen at barn (gutter) har potensiale til fullkommen dyd, mens slaven ikke har dette potensialet. Slaver er dog i stand til å bli regjert over og kan således oppfatte og adlyde ordrer. De må derfor innrømmes en beskjedne grad av dyd. Ut fra disse påpekningene er det rimelig å anta at Aristoteles ville ha plassert kvinnen på det karaktersvake nivået. I kraft av hennes begrensede fornuft har hun evnen til å innse det rette, men i mangel av autoritet ville hun, uten at en mann regjerte over henne, gitt etter for følelser og tilbøyeligheter. Hennes svakhet består således ikke i at hun ikke er i stand til rasjonell overveielse (*bouleusis*) og, på bakgrunn av en slik overveielse, fatte en beslutning (*prohairesis*), men snarere i at hun mangler den autoriteten som skal til for å omsette sin beslutning i fak-

tisk handling (*praxis*) (Aristoteles EN, 1139a31; Nilsen, 2018, s. 104; Holm, 1999, s. 48). Den som er i stand til å la sin handling bestemmes av rasjonell overveielse, det vil sin den karaktersterke, har nettopp autoritet, mens altså kvinner er karaktersvake og mangler denne autoriteten (Pettersen, 2010, s. 54). Kvinner er således avhengig av menn og deres forordninger for i det hele tatt å være i stand til å gjøre det rette.

Er kvinner dermed også forhindret fra å oppnå lykke, ettersom dyd for Aristoteles er en nødvendig betingelse for lykke? Som Aristoteles gjentatte ganger insisterer på, har alle moralske dyder «det som er godt» (*agathos*) eller «det vakre» (*kalon*) som formål (Aristoteles, EN, 1094b14-15, 1095b5, 1099a17-18, b31-32, 1101b32, 1104b9-11, b30-1105a1, 1113b25, 1115b12-13, 1116b3, 31, 1117a8, b9, 13-14, 1119a18, b15-16, 1120a11, 23-24, 29, 1122b6-7, 1123a24-25, 1126b29, 1127b28, 1144a12; Aristoteles, EE, 1214a7-8, b6-7, 1229a2, 1230a26-33, 1248b36-37; Pseudo-Aristoteles, MM, 1190a29; Irwin, 2011, s. 253; Nilsen, 2018, s. 74). Lykken, som innebærer så vel det å «leve godt» (*eu zen*) som det å «handle godt» (*eu prattein*), utgjør sistebegrunnelsen, «målet» (*telos*), for vår moralske atferd (Aristoteles, EN, 1094a18-19, 1097a22-23, b22-23; Aristoteles, EE, 1218b12; Louden, 2015, s. 114f., Nilsen, 2018, s. 75). I tråd med fortolkningen ovenfor, mangler kvinner evnen til fullkommen dyd, men besitter trolig evnen til en begrenset form for dyd. Dermed kan det tenkes at kvinner ikke kan bli lykkelige. En mer nærliggende fortolkning vil dog være å skille mellom «ekte» eller «fullstendig» lykke, som kun er tilgjengelige for menn, og en begrenset form for lykke, som også er tilgjengelig for kvinner. Om denne fortolkningen er riktig, samt hva en slik begrenset form for lykke skulle bestå av, er en for omfattende diskusjon å reise her, men det vi kan slå fast, er at det i forbindelse med Aristoteles' praktisk filosofiske overveielser er vanskelig å si at vi står overfor en universell og kjønnsnøytral dydsetisk teori.

3.2 Kant

I hovedverkene i etisk teori fra den kritiske og sen-kritiske perioden, nemlig *Grunnlegging av Moralens Metafysikk, Kritikk av den Praktiske Fornuft* og «dydslæren» i *Moralens Metafysikk*, fremstår Kants etikk som universell og kjønnsnøytral. Kant taler her om mennesker generelt, hvordan de skal handle og bli behandlet moralsk, uten å relatere dette til forskjeller mellom kjønnene (Nilsen, 2019, s. 56; Pettersen, 2010, s. 67; Wiestad, 1999, s. 150f.). I sitt førkritiske essay *Iakttakelser*, skiller Kant derimot mellom menns og kvinners forutsetninger for og evner til å handle moralsk.³ Kant mener nemlig at kvinner blir motiverte til handling av følelser og moralske eksempler, mens menn motiveres av fornuft og prinsipper (Kant, BSE, 2:231f.). Følgelig kan det se ut til at kvinner ikke evner å handle moralsk på kantianske premisser ettersom hun er ute av stand til å gi seg selv prinsipper og følge disse i faktisk handling, altså autonomi. Kant tar riktignok til orde for at kvinner generelt har en bedre sanselighet enn menn, slik at deres tilbøyeligheter vil være i bedre overensstemmelse med

3. Også i sen-kritiske verk kommer Kant med en rekke negative uttalelser om kvinner og deres mangelfulle natur sammenliknet med menn (se for eksempel Kant, A, 7:303, 307; Kant, MdS, 6:279, 283, 315; Kant, TP, 8:295; Kant, VE, 27:232). – Ved referanser til Kants verk benytter jeg følgende forkortelser: «A» for *Antropologie in pragmatischer Hinsicht* (i teksten benyttes «Antropologien»), «BSE» for *Beobachtungen über das Gefühl des Schönen und Erhabenen*, «G» for *Grundlegung zur Metaphysik der Sitten* (i teksten benyttes «Grundlegung»), «KdpV» for *Kritik der praktischen Vernunft*, «KdrV» for *Kritik der reinen Vernunft*, «KdU» for *Kritik der Urteilskraft*, «MdS» for *Metaphysik der Sitten*, «ÜP» for *Über Pädagogik* (i teksten benyttes «Pedagogikkskriftet»), «R» for *Die Religion innerhalb der Grenzen der blossen Vernunft* (i teksten benyttes «Religionsskriftet»), «TP» for *Über den Gemeinspruch: Das mag in der Theorie richtig sein, taugt aber nicht für die Praxis* (i teksten benyttes «Teori og Praxis»), og «VE» for *Vorlesungen über Ethik* (i teksten benyttes «Etikkforelesningene»). For øvrige verk benyttes full tittel. Alle henvisninger til Kants tekster er til akademiutgaven, med unntak av *Kritikk av den Rene Fornuft*, hvor jeg refererer til sider i A- og B-utgaven.

den moralske fordringen enn det menns natur er (Kant, BSE, 2:228f., 232; Nilsen, 2019, s. 56f.; Wiestad, 1999, s. 154; Wiestad, 1989, s. 122; Pettersen, 2010, s. 70). Det vil si at dersom både menn og kvinner lar sin vilje bestemme av tilbøyelighetene fremfor fornuften, ville kvinner i større grad handle moralsk riktigere enn menn. Kvinner har følgelig ikke samme behov som menn til å teste sine maksimer, som mennesket formulerer på bakgrunn av sine følelser og tilbøyeligheter, mot fornuftens kategoriske fordring, slik universaliseringsformuleringen av det kategoriske imperativ fordrer (Kant, G, 4:421; Nilsen, 2019, s. 58). Kant trekker, som kjent, et viktig skille mellom legalitet og moralitet, for vi kan enten handle *i overensstemmelse med plikten (legalitet)* eller vi kan handle *av plikt (moralitet)* (Kant, G, 4:390). Fra *Religionsskriftet* lærer vi at dersom jeg prioriterer tilbøyelighetene fremfor moralloven i mine maksimer, samtidig som tilbøyelighetene er i samsvar med det kategoriske imperativs fordring, har min handling legalitet. Det vil si at den påfølgende handlingen er moralsk riktig, men ikke moralsk god. Handlingen er nemlig først moralsk god, det vil si at den har moralitet, når jeg prioriterer moralloven fremfor tilbøyelighetene (Kant, R, 6:26ff., 30f., 36, 41, 43f., 45n.; Kant, MdS, 6:227; Kant, VE, 27:347). Det er kun handlinger med moralitet som ifølge Kant kan tilkjennes ekte moralsk verdi, da jeg i slike tilfeller utviser aktelse for loven (Kant, G, 4:400f., 401n., 403, 435, 436, 440, 460; Kant, KdpV, 5:72ff., 117; Kant, KdU, 5:222, 257; Kant, R, 6:8, 27; Kant, MdS, 6:221, 387, 402f., 464; Kant, VE, 27:4f., 16, 253, 361). Jeg skal altså utføre handlingen av plikt og ikke fordi den tilfeldigvis sammenfaller med mine tilbøyeligheter (Kant, G, 4:390). Gitt beskrivelsen ovenfor av forholdet mellom menn og kvinner, er det altså kun menn som er potensielt i stand til handlinger med moralitet, mens kvinners handlinger i beste fall, gitt at de samsvarer med den kategoriske fordringen, har legalitet.

Frakjenner Kant slik kvinner evnen til å handle moralsk? Kvinner er altså kun kapable til handlinger med legalitet, noe som innebærer at de er ute av stand til handlinger med ekte moralsk verdi (Nilsen, 2019, s. 59f.; Wiestad, 1999, s. 157ff.). Likevel, som Allen Wood har vist, er ikke legale handlinger, særlig de som er motivert av nestekjærlighet og sympati, nødvendigvis uten moralsk verdi, selv om de mangler den ekte moralske verdien som kun tilkommer handlinger med moralitet (Wood, 2000, s. 3; Wood, 2008, s. 27ff). For Kant er det i moralsk henseende avgjørende at mennesker, som må leses som «menn», prioriterer fornuften fremfor tilbøyelighetene i sine maksimer, da en vilje som gjør en slik prioritering har et nødvendig og sikkert sammenfall med moralloven. Derfor har slike handlinger *ekte* moralsk verdi. I *Grundlegung*, hvor Kant innleder første avsnitt med den kjente uttalelsen om den gode viljes uinnskrenkede verdi (Kant, G, 4:393), hevder han at den gode viljen ikke er synonym med en vilje som handler av plikt (Kant, G, 4:397). Den gode vilje har nemlig større ekstensjon, slik at selv om all vilje som handler av plikt gir uttrykk for en god vilje, er ikke all god vilje en vilje som handler av plikt. Dette betyr at en vilje som prioriterer tilbøyeligheter og følelser slik som sympati og nestekjærlighet fremfor moralloven, kan være uttrykk for en god vilje. En slik vilje har ikke ekte moralsk verdi, men er like fullt moralsk verdifull. Som Kant eksplisitt sier, fortjener en slik vilje ros og oppmuntring, men ikke aktelse (Kant, G, 4:398). Idet kvinner derfor motiveres til handling av tilbøyeligheter og følelser vil deres vilje kunne være god og moralsk verdifull, men den vil aldri kunne ha ekte moralsk verdi og være gjenstand for aktelse, da den ikke kan være motivert av fornuften og dens moralske prinsipper. Slik sett er kvinner i stand til å handle moralsk riktig, men ikke moralsk godt, da de, i motsetning til menn, ikke er i stand til handlinger av plikt og med ekte moralsk verdi. Dessuten vektlegger Kant at den som handler av plikt også er verdig til å bli lykkelig; den som handler, skal være motivert av plikt, ikke av lykke, men samtidig er den som handler av plikt verdig til å bli lykkelig (Kant, G, 4:393; Kant, KdrV, A806/B834,

A808f./B836f., A813f./B841f.; Kant, KdpV, 5:130; Kant, KdU, 5:450; Kant, R, 6:45n., 53; Kant, MdS, 6:480ff.; Kant, Kant, TP, 8:278f., 278n., 288; Kant, VE, 27:283f., 549, 551, 726; Nilsen, 2018, s. 318n369). Med andre ord synes kvinner, på kantianske premisser, å være ute av stand til å være lykken verdig.

Er kvinner en del av det moralske fellesskapet? Med utgangspunkt i humanitetsformuleringen av det kategoriske imperativ skiller Kant mellom ting, person og moralsk aktør (Kant, G, 4:429). I mangel av fornuft er dyr kun å oppfatte som sansevesener og er således determinerte av sine tilbøyeligheter. Det er ikke noe opphøyet ved dem og de blir beskrevet som «ting» (*Ding*), altså som noe som faller utenfor det moralske fellesskapet. Kvinner er dog, som menn, fornuftsvesener i tillegg til sansevesener (Rumsey, 1997, s. 131). Som vi så ovenfor, ser Kant ut til å mene at kvinner ikke kan være moralske aktører i ekte forstand, noe som vil si at de forblir på nivået av person og aldri avanserer opp til nivået av moralsk aktør. Skillet mellom personer og moralske aktører handler om at både personer og moralske aktører har evnen til fri vilje, men at det kun er moralske aktører som evner å gjøre bruk av denne (Kant, G, 4:428f.; Nilsen, 2019, s. 63; Nilsen, 2018, s. 283f.). En forutsetning for å kunne gjøre bruk av den frie viljen, er at man har utviklet evnen til å pålegge seg selv det kategoriske imperativ og følge dette påbudet i handling. Dette er en evne vi først utvikler i sekstenårsalderen (Kant, ÜP, 9:453; Kant, VE, 27:45, 469). Personer er dermed ikke i stand til ekte moralsk handling, selv om det har krav på å bli behandlet med respekt og iboende verdi, altså som formål i seg selv, i kraft av sin frie vilje. Kvinner synes således å ha iboende verdi og verdighet i kraft av å være personer, men det er kun menn som evner å avansere opp til nivået av moralske aktører (Nilsen, 2019, s. 53ff.). De er således, i motsetning til dyr, en del av det moralske fellesskapet, men de evner altså ikke å gjøre bruk av sin frie vilje, handle autonomt og utføre handlinger med ekte moralsk verdi. Kants etikk kan således vanskelig betegnes som universell og kjønnsnøytral, selv om den fremstår slik i hans etiske hovedverk og i tradisjonelle fremstillinger av hans praktiske filosofi.

3.3 Mill

I *Utilitarismen* forsvarer John Stuart Mill Jeremy Benthams utilitaristiske grunnprinsipp, et prinsipp som innebærer at vi alltid skal velge den handlingen som gir best konsekvenser, det vil si nytte (*utility*) og lykke (*happiness*), for alle sansende og følende parter som er berørte av handlingen (Mill, *Utilitarismen*, X:207, 210, 237; Bentham, *An Introduction to the Principles of Morals and Legislation*, I.ii; Macleod, 2020, avs. 4.1).⁴ Best konsekvenser hen-spiller så vel på handlinger som fremmer lykke som på de som hemmer ulykke, slik at riktig handling for utilitaristene vil være den handling som maksimerer lykken eller minimerer ulykken for de berørte partene (Mill, *Utilitarismen*, X:234, 237). Både Bentham og Mill hevder en hedonisme ved at lykke defineres som nytelse (*pleasure*) og ulykke som smerte (*pain*) (Mill, *Utilitarismen*, X:210; Bentham, *An Introduction to the Principles of Morals and Legislation*, I.i; Macleod, 2020, avs. 4.2; Crimmins, 2020, avs. 3). Kriteriet for at et vesen kan være en berørt part, er at det er i stand til å føle lyst og smerte. Dermed er det ikke bare mennesker, men også en rekke dyr som kan være berørte parter og som slik må telles med i det moralske regnskapet. Alle berørte parter skal nemlig telles med, og de teller alle like mye, noe som vil si at det er tale om en universalistisk og upartisk teori (Mill, *Utilitarismen*, X:218, 219ff., 243, 257ff.). Utilitarismen er også universell ved at det finnes en overordnet rasjonell standard for rett og galt, nemlig det utilitaristiske grunnprinsippet, som gjelder

4. Ved referanser til Benthams *An Introduction to the Principles of Morals and Legislation* benyttes store romertall for «kapittel» og små romertall for «paragraf».

uavhengig av kulturelle, sosiale og religiøse skillelinjer. Denne standarden gjelder også uavhengig av kjønn, hvilket gjør den kjønnsnøytral.

I *Kvinneundertrykkelsen* fra 1869 tar Mill til orde for en likestilling mellom menn og kvinner. Kvinner fødes med de samme evnene til rasjonalitet som menn og har slik de samme forutsetningene som menn til å utvikle evnene til å foreta utilitaristiske kalkyler og treffe riktige avgjørelser med hensyn til hvilke handlingsalternativer som medfører størst lykke. Slik sett kan man ikke beskyldes Mill for å mene at kvinner ikke har evne til å handle moralsk. Mill tar dog til orde for at kvinner i samtiden fremstod som mindre rasjonelle enn menn. Årsakene til dette var at de ikke hadde de samme rettighetene som menn og, særlig på grunn av den patriarkalske ekteskapslovgivningen, ikke fikk delta på lik linje med menn i samfunnslivet, noe som er nødvendige forutsetninger for å danne evnen til rasjonalitet (Mill, *Kvinneundertrykkelsen*, XXI:261, 271, 276f., 283; Macleod, 2020, avs. 4.4; Svenneby, 2004, s. viii; Rønning, 1999, s. 188, 190ff.; Pettersen, 2010, s. 86). Dersom kvinner imidlertid får mulighet for utdanning og rett til samfunnsdeltakelse så vel politisk som økonomisk, vil de trolig kultivere rasjonalitet i like stor grad som menn (Mill, *Kvinneundertrykkelsen*, XXI:280, 300, 302, 305f., 327; Svenneby, 2004, s. xxxiii, xxxix; Macleod, 2020, avs. 4.3). De vil dermed også være i stand til å nyte det som vi, med utgangspunkt i Mills velkjente kritikk av Benthams rent kvantitative skiller mellom ulike lystfølelser, kan benevne kvalitativt høyere former for nytelse, for eksempel intellektuelle sysler (Mill, *Utilitarismen*, X:211f.; Macleod, 2020, avs. 4.2; Crimmins, 2020, avs. 3.2, 10). Dette argumentet viser at Mill ikke opererer med noe forskjell mellom menn og kvinner med hensyn til å handle moralsk og derigjennom oppnå lykke. I likhet med Kant, ser Mill riktignok samtidens kvinner og deres sensitivitet som tilsynelatende mer moralske enn menn, men stiller det åpent om dette egentlig skyldes kvinnens natur, da denne ikke har fått anledning til å utvikle seg, grunnet manglende utdanning og samfunnsdeltakelse (Rønning, 1999, s. 194ff.; Pettersen, 2010, s. 87). Gjennom likestilling vil kvinner dessuten i større grad kunne bidra til fellesskapets nytte og lykke, noe som kommer alle, inkludert menn, til gode (Mill, *Kvinneundertrykkelsen*, XXI:323; Svenneby, 2004, s. xliiff.; Rønning, 1999, s. 196f.). Også hos Bentham finner vi tanker om likestilling mellom kvinner og menn, og at kvinner, til tross for at de i samtiden ikke befant seg på samme nivå, ikke ville stå noe intellektuelt og moralsk tilbake dersom de får tilgang til utdanning og samfunnsdeltakelse på lik linje med menn (Bentham, *An Introduction to the Principles of Morals and Legislation*, VI.xxxv; Williford, 1975, s. 167, 170). Følgelig er utilitarismen den «mest universelle og kjønnsnøytrale» av de tre retningene som ruver i landskapet av etiske teorier.

4. Konklusjon

Det finnes minst tre grunner til hvorfor vi bør undervise kanoniserte mannlige filosofers kvinnesyn. For det første får vi slik fremstilt de synene som har preget måten forholdet mellom kjønnene har blitt betraktet på gjennom majoriteten av historien. For det andre får vi presentert det som er et viktig anliggende for disse tenkerne. For det tredje gir en inkludering av kvinnesynene opphav til svært viktige og interessante diskusjoner som gjelder deres etiske teorier. Mens Mills utilitarisme gir inntrykk av å være universell og kjønnsnøytral, kan man både med hensyn til Kants pliktetikk og Aristoteles' dydsetikk stille spørsmål ved om kvinner er inkluderte i det moralske fellesskapet, samt hvorvidt de er kapable til å være moralske aktører. Av de angitte grunnene vil jeg mene at vi har alt å vinne på å inkludere kanoniserte mannlige filosofers kvinnesyn i undervisningen til *examen philosophicum*.

Referanser

- Aristoteles (1984). *Complete works of Aristotle*. Bind 1–2. Redigert av J. Barnes. Princeton University Press. <https://doi.org/10.2307/j.ctt5vjv4w> & <https://doi.org/10.2307/j.ctt6wq12z>
- Bentham, J. (1970). *The collected works of Jeremy Bentham: An introduction to the principles of morals and legislation*. Redigert av J.H. Burns & H.L.A. Hart. Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/oseo/instance.00077240>
- Crimmins, J.E. (2020, sommer). Jeremy Bentham. I E.N. Zalta (Red.), *The Stanford encyclopedia of philosophy* (avs. 1–11). <https://plato.stanford.edu/archives/sum2020/entries/bentham/>
- Holm, U.M. (1999). Autoritetens temperatur: Aristoteles om kjønn. I H. Bondevik & L.M. Rustad (Red.), *Kjønnsperspektiver i filosofihistorien* (s. 35–52). Pax.
- Holst, C. (2017). *Hva er Feminisme* (2. utg.). Universitetsforlaget.
- Irwin, T. (2011). Beauty and morality in Aristotle. I J. Miller (Red.), *Aristotle's Nicomachean Ethics: A critical guide* (s. 239–253). Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/cbo9780511977626.012>
- Kant, I. (1968). *Akademieausgabe von Immanuel Kants gesammelten Werken: Bände und Verknüpfungen zu den Inhaltsverzeichnissen*. <https://korpora.zim.uni-duisburg-essen.de/Kant/verzeichnisse-gesamt.html>
- Lingås, E.M. (2019). Feminisme i middelalderen. *Salongen: Nettidsskrift for filosofi og idéhistorie*. <https://www.salongen.no/feminisme-i-middelalderen/>
- Louden, R.B. (2015). Aristotle and Kant on the highest good. I J. Aufderheide & R.M. Bader (Red.), *The highest good in Aristotle and Kant*. Oxford University Press (s. 112–128). <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780198714019.003.0006>
- Lloyd, G. (1984). *The man of reason: 'Male' and 'female' in western philosophy*. University of Minnesota Press. <https://doi.org/10.4324/9780203423240>
- Macleod, C. (2020, sommer). John Stuart Mill. I E.N. Zalta (Red.), *The Stanford encyclopedia of philosophy* (avs. 1–4). <https://plato.stanford.edu/archives/sum2020/entries/mill/>
- Mill, J.S. (1963–91). *The collected works of John Stuart Mill*. Redigert av J.M. Robson. University of Toronto Press/Routledge and Kegan Paul.
- Miller, F. (2017, vinter). Aristotle's Political Theory. I E.N. Zalta (Red.), *The Stanford encyclopedia of philosophy* (avs. 1–5). <https://plato.stanford.edu/archives/win2017/entries/aristotle-politics/>
- Nilsen, F. (2018). *Fra prohairesis til Wille og Willkür: En historisk og kritisk studie av fri vilje hos Aristoteles, Augustin og Kant* [Doktoravhandling]. Universitetet i Tromsø – Norges arktiske universitet. <https://munin.uit.no/bitstream/handle/10037/14278/thesis.pdf?sequence=2&isAllowed=y>
- Nilsen, F. (2019). Kan kvinner handle moralsk? Om kjønnsdimensjonen i Kants etikk. *Filosofisk supplement*, (4), 56–67. <https://filosofisksupplement.no/wp-content/uploads/Kant-FFF-Nilsen.pdf>
- Nilsen, F. (2020). Hvorfor bør kvinnelige tenkere inkluderes i den filosofiske kanon?. *Filosofisk supplement*, (4), 6–13. <https://filosofisksupplement.no/hvorfor-bor-kvinnelige-tenkere-inkluderes-i-den-filosofiske-kanon/>
- Pettersen, T. (2010). *Filosofiens annet kjønn*. Pax.
- Rumsey, J.P. (1997). Re-vision of agency in Kant's moral theory. I R.M. Schott (Red.), *Feminist interpretations of Immanuel Kant* (s. 125–144). The Pennsylvania State University Press.
- Rønning, A. B. (1999). *Kvinnefrigjøring – for den enkeltes Lykke, til samfunnets beste*. I H. Bondevik & L.M. Rustad (Red.), *Kjønnsperspektiver i filosofihistorien* (s. 185–200). Pax.
- Sissa, G. (1992). The sexual philosophies of Plato and Aristotle. I P.S. Pantel (Red.), *A history of women in the west. Volume I: From ancient goddesses to christian saints* (s. 46–81). The Belknap Press of Harvard University Press.
- Svenneby, E. (2004). Innledende essay. Mill, J.S. *Kvinneundertrykkelsen* (s. vii–lii). Bokklubbens Kulturbibliotek.
- Wiestad, E. (1999). Skjønne og gode handlinger: To Kant-perspektiver på moralen. I H. Bondevik & L.M. Rustad (Red.), *Kjønnsperspektiver i filosofihistorien* (s. 149–168). Pax.
- Wiestad, E. (1989). *Kjønn og ideologi: En studie av kvinnesynet hos Locke, Hume, Rousseau og Kant*. Solum.
- Williford, M. (1975). Bentham on the rights of women. *Journal of the history of ideas* 36(01), 167–176. <https://doi.org/10.2307/2709019>

Wood, A. (2000). *The good will* (s. 1–39). <http://web.stanford.edu/~allenw/recentpapers.htm>

Wood, A. (2008). *Kantian Ethics*. Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/cbo9780511809651>